

Voor- en nadelen van het verbonden schrift en het blokschrift

Blijven we *verbinden* of laten we het los?

Tekst: Marjon van Sambeek en Nicole Schroijen

Binnen het reguliere basisonderwijs wordt er steeds minder tijd besteed aan schrijflessen. Een toenemende digitalisering heeft tot gevolg dat er minder geschreven wordt. Het verbonden handschrift staat niet meer in de officiële kerndoelen van het basisonderwijs. Bij steeds meer leerlingen zijn er onvoldoende schrijfvoorwaarden aanwezig wanneer ze starten met schrijfonderwijs in groep 3. Steeds meer scholen overwegen de overstap om de kinderen geen verbonden schrift, maar blokschrift aan te leren. Bij deze overweging wordt regelmatig onze expertise als ergotherapeut gevraagd. Want schrijven blijft, ondanks de toenemende digitalisering, een belangrijke basisvaardigheid voor het leven. Ook op de basisschool, waar nog een groot gedeelte van de schooldag bestaat uit papier- en pentaken. Schrijven is daarom van essentieel belang voor de participatie, het mee kunnen doen van de leerling op school.¹

Ergotherapeuten en scholen kunnen met deze informatie een weloverwogen en goed onderbouwde keuze maken ten aanzien van het soort handschrift dat zij op school willen aanbieden.

Welke gevolgen heeft de keuze voor het aanleren van het verbonden schrift of het aanleren van het blokschrift op motorisch en cognitief gebied voor het kind? In het kader van een project vanuit de opleiding Kinderergotherapie zochten wij naar relevante literatuur met betrekking tot de voor- en nadelen van zowel het verbonden schrift als het blokschrift voor de motorische en cognitieve ontwikkeling van het kind in

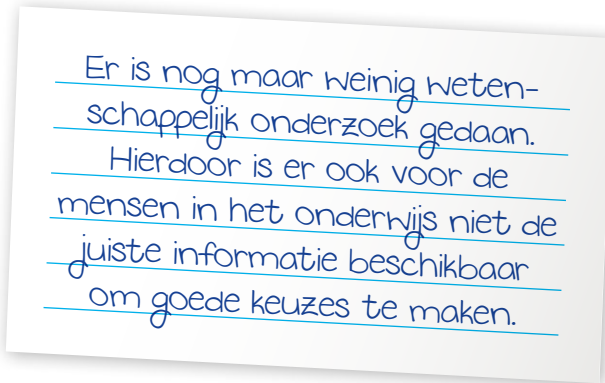
het reguliere basisonderwijs. Deze informatie vanuit de literatuur is aangevuld met praktijkervaringen. Ergotherapeuten en scholen kunnen met deze informatie een weloverwogen en goed onderbouwde keuze maken ten aanzien van het soort handschrift dat zij op school willen aanbieden. Een kinderergotherapeut werkt immers niet alleen met het kind, maar ook met de school als belangrijke context van het kind. Ook komen andere aspecten aan bod, die naast de keuze voor het soort handschrift van belang zijn voor het aanleren en behouden van een leesbaar handschrift.

Wat zegt de literatuur?

De voor- en nadelen van zowel verbonden schrift als blokschrift die we tijdens onze zoektocht in de literatuur hebben gevonden, staan weergegeven in tabel 1. In de literatuur komen vooral motorische voordelen naar voren met betrekking tot het blokschrift. Het aanleren kost minder tijd en vraagt

Tabel 1. Voor- en nadelen van het verbonden schrift en het blokschrift

Verbonden schrift	Blokschrift
Voordelen	Voordelen
Minder uitschieters door continue bewegingspatronen, indien geautomatiseerd ^{3,4}	Stabiel schrift; simpele, discrete bewegingen ²
Gemakkelijker op de grondlijn te blijven door voortgaande beweging ⁵	Letters zijn opgebouwd uit drie grondvormen (lange stokken, korte stokken, ronde grondvorm) en worden gevormd met meerdere lijnen ⁹
Stimuleert de fijnmotorische ontwikkeling ⁵	Minder tijd nodig om aan te leren ⁴
Minder last van omkeringen ²	Vraagt minder motorische coördinatie in de aanleefase ²
Duidelijker te lezen voor kinderen met dyslexie ^{6,7}	Nadelen
Verbeterd ooghandcoördinatie, wat bijdraagt aan het ontwikkelen van een hoger denkniveau ^{3,6,7}	Meer kans op het omkeren van de letters ²
Relatie tussen motorische schrijfbeweging en visuele vorm van de letter zorgt voor een krachtigere verankering in het geheugen ⁸	Letters lijken op elkaar (d-b) ²
Vergroot functionele specialisatie van het brein, optimale efficiëntie, hersenen creëren nieuwe circuits ^{4,7}	Meerdere start- en stopmomenten waardoor meer pen-opvattingen ²
Hogere spelling- en stelvaardigheden ⁸	Vereist nauwkeurig plaatsen en oriënteren van de lijnen ²
Verhoging van de woordproductie ⁹	Lastiger om op de lijn te blijven schrijven, juist plaatsen op en tussen de lijnen ⁵
Verbeterd samenwerking tussen de linker- en rechterhersenhelft ³	Gevaar voor wisselende spatiëring (ruimte tussen de letters en woorden) en daarmee een onduidelijk schrijfsresultaat ⁵
Nadelen	Kans op wisselende schrijfhoek en helling ⁵
Meer tijd nodig om het aan te leren en te automatiseren ⁴	Creëert minder fijnmotorische ontwikkeling ⁵
Vraagt om meer motorische coördinatie ²	
Golfpatroon bij letters r en z moeilijk te maken ^{2,8}	
Richtingsveranderingen tijdens het schrijven en schrijfbeweging tegen de klok in (keerhalen) zijn lastig ^{2,4,5}	
Verbindingslijnen tussen de letters zijn motorisch veeleisender dan lijnen binnen de letter ⁸	

minder motorische coördinatie. Wanneer er motorische en/ of cognitieve problemen bestaan, lijkt het blokschrift daarom een goed alternatief.²

Bij het verbonden schrift worden met name cognitieve voordelen aangegeven, het brein maakt meer verbindingen en werkt efficiënter. Maar wat het effect op langere termijn voor de cognitieve ontwikkeling is wanneer er geen verbonden schrift meer wordt aangeleerd, is nog niet duidelijk. Wat betreft het schrijftempo en de kwaliteit van het handschrift vonden we in de literatuur geen eenduidige resultaten.

Ervaringen uit de praktijk

Om ervaringen uit de praktijk te verzamelen hebben we enkele scholen benaderd, die schoolbreed zijn overgestapt naar het blokschrift als schrijfmethode. We vroegen hen een vragenlijst in te vullen over de voor- en nadelen van het blok-

schrift. Van de 22 benaderde scholen kwamen er vijf vragenlijsten terug. Tabel 2 geeft een overzicht van het aantal jaren dat zij met het blokschrift werken, welke methode zij hiervoor gebruiken en welke voor- en nadelen zij benoemen met betrekking tot het blokschrift. Alle scholen geven aan het blokschrift gefaseerd te hebben ingevoerd.

De meeste scholen benoemen meerdere voor- en nadelen van het blokschrift. Eén school benoemt slechts één voordeel. Deze school is zes jaar geleden overgestapt naar het blokschrift en geeft aan dat zij afgelopen schooljaar weer opnieuw zijn gaan werken met het verbonden schrift. Verder benoemt de school die het meest recent is overgestapt naar het blokschrift geen nadelen.

Tabel 2. Aantal jaren blokschrift & schrijfmethode

Jaren	Schrijfmethode	Voordelen blokschrift	Nadelen blokschrift
12 jaar	Schrijven leer je zo!	• De schrijfletter is dezelfde als de leesletter en het kost hierdoor minder tijd om deze aan te leren, • later schrijft iedereen los.	• Niet duidelijk hanteren van spaties, tekst wordt een brei, • instromers schrijven verbonden schrift, • leerlingen kunnen het verbonden schrift niet lezen.
10 jaar	Schrijven leer je zo!	• Beter leesbaar handschrift, • sluit aan bij het aanleren van de letters in groep 3, • geen onduidelijke lettervormen, • blokschrift wordt door bijna iedereen geschreven, • voor de leerkracht is het blokschrift gemakkelijker om na te kijken.	• Instromers vanuit een andere school hebben tijd nodig om zich het blokschrift eigen te maken, • niet of moeilijk kunnen lezen van het verbonden schrift, • meer moeite met b-d-wisseling, • weerstand bij ouders.
6 jaar	Schrijven leer je zo!	• Eenvoudige letters die gemakkelijk nageschreven kunnen worden.	• Woorden worden aan elkaar geschreven, moeite met spaties, • verkeerd aangeleerde letters zijn moeilijk te herstellen.
3 jaar	Pennenstreken Blokschrift	• Eenvoudige letters, • duidelijk leesbaar.	• Stokletters worden tussen de romplijnen geschreven, • onregelmatige ruimte tussen woorden en letters (rommelig spatiegebruik).
2 jaar	Pennenstreken blokschrift	• Eenvoudig aan te leren, • beter leesbaar.	

Belangrijke voorwaarden

Naast een weloverwogen en onderbouwde keuze voor het soort handschrift komen er vanuit de literatuur ook andere aspecten naar voren die van belang zijn voor het aanleren en behouden van een leesbaar handschrift. Zo is het van groot belang dat er voldoende tijd wordt ingeruimd op school om schrijfkilometers te maken. Schrijven is een vaardigheid die door veel praktijkervaring geleerd en verbeterd wordt, dit geldt voor beide soorten handschriften.² Hierdoor komt werkgeheugencapaciteit beschikbaar voor denkprocessen van een hogere orde, zoals de spelling van een woord of de opzet van een verhaallijn.²

Andere belangrijke voorwaarden:

- Het schrijfonderwijs pas starten als er voldoende schrijfvoorwaarden aanwezig zijn,
- voldoende tijd nemen voor expliciete lesinstructie bij het aanleren van de letters,
- consequent toepassen van één handschrift,
- het is effectief veel variatie aan te brengen wanneer het schrijven wordt aangeleerd (variatie van papier, ondergrond, schrijfmateriaal en greep, maar ook lichaamspositie),¹¹
- integreren van hetgeen in de schrijflessen geleerd wordt binnen de schrijftaken van andere vakken. Het schrijven moet belangrijk gemaakt worden bij alle vakken,³

- feedback van kwaliteit van schrijven ook bij andere schrijftaken, niet enkel tijdens schrijfles,
- feedback met name objectief geven, niet enkel subjectief.

Discussie

Wat betreft onze zoektocht in de literatuur zijn er weinig onderzoeken te vinden waarin de werkelijke vergelijking tussen het verbonden schrift en het blokschrift wordt gemaakt. Daarnaast was het in verschillende artikelen niet duidelijk of het om het verbonden schrift of het blokschrift ging. Tevens bleken veel conclusies voor beide schrijfwijzen te gelden. Zeker in eigen land is op dit gebied de laatste jaren weinig onderzoek gedaan. De onderzoeken die in het buitenland uitgevoerd zijn, zijn niet altijd te vertalen naar de Nederlandse context, door

cultuurverschillen en verschillen in het onderwijssysteem. De gevonden artikelen bleken van wisselende kwaliteit. Zo waren verschillende artikelen gebaseerd op de mening van de auteur, of bleken de beschreven onderzoeken van onvoldoende kwaliteit, bijvoorbeeld op het gebied van validiteit en belang en toepasbaarheid van de resultaten. Ook geeft de literatuur op verschillende punten (zoals onder andere het schrijftempo, het beste schrift voor kinderen met dyslexie en het faciliteren van het lezen) afwijkende conclusies, dit scheidt onduidelijkheid.

Met betrekking tot de ervaringen kregen we slechts op 5 van de 22 verstuurdde vragenlijsten retour. Hierdoor zijn mogelijk niet alle voor- en nadelen van het blokschrift voldoende in kaart gebracht. Uitgevers bieden tegenwoordig vaak beide schrijfmethoden naast elkaar aan. Ook bieden zij voorlichting aan op scholen over methodes die enkel blokschrift aanleren. Omdat hierbij met name de voordelen van blokschrift worden belicht, kan dit scholen beïnvloeden bij hun keuze.

Conclusie

Er blijkt onvoldoende onderzoek beschikbaar om de keuze voor blokschrift of verbonden schrift in het basisonderwijs te onderbouwen. Het belangrijkste voordeel in de praktijk lijkt het feit dat blokletters eenvoudiger zijn en sneller aan te leren zijn. Als belangrijkste nadeel wordt de moeite met spatiëring vermeld. Wat betreft het schrijfonderwijs in Nederland is er nog maar weinig wetenschappelijk onderzoek gedaan, waardoor er veel onduidelijkheid bestaat en er een gebrek is aan wetenschappelijke onderbouwing. Sommige onderzoeken spreken elkaar tegen en niet alle aanbevelingen zijn eenduidig. Hierdoor is er ook voor de mensen in het onderwijs niet de juiste informatie beschikbaar om goede keuzes te maken voor hun eigen situatie.

Met de kennis die wij verkregen hebben zijn wij vooralsnog voorstander van het aanleren van het verbonden handschrift binnen het reguliere basisonderwijs. Wij willen de cognitieve voordelen ten aanzien van het verbonden schrift laten prevaleren. De blokletters vragen minder aanleertijd en minder motorische coördinatie. Dit vinden wij echter niet opwegen tegen het feit dat het verbonden schrift duidelijk cognitieve voordelen heeft voor het ontwikkelende kindbrein. Het zorgen voor goede voorwaarden voor het aanleren van dit handschrift is daarbij essentieel.

Omdat de meeste schrijfmethoden verkrijgbaar zijn in zowel blok- als verbonden schrift, is het in onze ervaring mogelijk om een kind met ernstige schrijfproblemen over te laten stappen

op schrijven in blokschrift. Het betreffende kind kan zo toch meedoen met de klas tijdens de schrijfles. Dit vergt bij ieder kind met schrijfproblemen weer een zorgvuldige individuele afweging, die samen met het kind, de ouders, de leerkracht en in veel gevallen de intern begeleider gemaakt wordt. Binnen het speciaal onderwijs is er vaak sprake van meerdere problemen tegelijk, en wordt door ons vaker het blokschrift geadviseerd. Maar ook hierbij is gezamenlijke besluitvorming belangrijk.

Contactgegevens

Marjon van Sambeek, info@kinderergotherapiegulpen.nl
Kinderergotherapie Gulpen, SBO Bernardusschool Gulpen
Nicole Schroijen, nicoleschroijen@home.nl
Laurentius Ziekenhuis Roermond

Referenties

1. Hartingsveldt, M. van, & Vries L. de. (2016). Writing Readiness In Context. Klaar om te schrijven? Amsterdam, Nederland: Hogeschool van Amsterdam.
2. Schwellnus, H., Cameron, D., & Carnahan, H. (2012). Which to choose: Manuscript or cursive handwriting? A review of the literature. *Journal of Occupational Therapy, Schools & Early Intervention*, 5, 248-258.
3. Hatfield, I. (2012). Why teach cursive?
Geraadpleegd van www.newamericancursive.com.
4. KNGF. (2017). Evidence Statement motorische schrijfproblemen bij kinderen. Geraadpleegd van www.fysionet-evidencebased.nl.
5. Osch, K. van. (2009). Blokletters of verbonden schrift? Geraadpleegd van <https://frp.home.xs4all.nl/Handschriftontwikkeling/Artikelen>.
6. American Handwriting Analysis Foundation. (2016). The truth about cursive handwriting: why it matters in a digital age. Geraadpleegd van www.ahafhandwriting.org.
7. Klemm, W.R.D.V.M. (2013). What learning cursive does for your brain. Cursive writing makes kids smarter. *Memory Medic*, March 14.
8. Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (2017). Dragen verbonden schrift en blokschrift bij aan de cognitieve en motorische ontwikkeling van kinderen? Geraadpleegd van www.nro.nl/kennisrotondevragenopeenrij/verbonden-schrift-en-blokschrift.
9. Morin, M.-F., Lavoie, N., & Montesinos, I. (2012). The effects of manuscript, cursive or manuscript/cursive styles on writing development in Grade 2. *Language and Literacy*, 14(1), 110-124.
10. Marquardt, C., Meyer, M.D., Schneider, M., Hilgemann, R. (2016). Learning handwriting at school - A teachers' survey on actual problems and future options. *Trends in neuroscience and education*, 5, 82-89.
11. Broekhoven, K. van. (2016). Letters maak je met je hersenen. (Masterscriptie). Geraadpleegd van <https://hbo-kennisbank.nl>.